

NAZİM HİKMƏT TÜRK LİRİK ŞEİRİNİN USTADI KİMİ

Ayten ABBASOVA*

Özet

Makalede, Türk dünyasının kudretli şairi Nazım Hikmet'in şiirlerinin usül özellikleri, mana, içerik ve biçim nitelikleri analiz ediliyor. Şairin XX. yüzyıl Türk şiirinde edindiği mevki dikkate alınıyor. Neticede N. Hikmet'in çeşitli dönemlerde yazmış olduğu şiirlerin mevzu alanı belirlenmiş, araştırma aşamasında onun sanat faaliyeti estetik yönden araştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Nazım Hikmet, Türk lirik şiiri, millî kimlik, vatan sevgisi, yenilikçi şair.

Nazım Hikmet as a Creator of Turkish Lyric Poem

Abstract

The article says about an outstanding poet N. Hikmet, the peculiarities of his poetic works, meaning, content, idea, methods. The article introduces the place taken by the N. Hikmet in Turkic poetry in XX century. Contemporaneously the themes of his poetical works were determined, mostly his poetry was considered from aesthetic point of view.

Key words: Nazım Hikmet, Turkish lyric poetry, national property, love for motherland, innovator poet.

* Bakü/Azərbaycan Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi "Türk Araştırmaları" İlmî Araştırma Merkezi

Qədim ənənələrə malik olan Türkiyə ədəbiyyatının inkişaf tarixində XIX-XX. əsrlərin özünəməxsus bir yeri var. Həmin dövrlərdə ədəbiyyat yeni mərhələyə qədəm qoymuş və ayrı-ayrı ədəbi simaların timsalında inkişaf etməyə başlamışdı. Bu ədəbiyyatı daha da zənginləşdirən, onu keyfiyyət baxımından tamamilə yeni bir zirvəyə qaldıran qüdrətli sənətkarlardan biri də Nazim Hikmət olmuşdur.

Nazim Hikmət (1901-1963) XX. əsr Türkiyə ədəbiyyatında özünəməxsus yer tutan, qiymətli ədəbi irsə malik olan bir sənətkardır. O, özünün romantik ruhlu, coşğun pafoslu, dərin mündəricəli əsərləri ilə müasir Türk ədəbiyyatının inkişafına böyük təkan vermişdir. Nazim Hikmət həm mübariz ictimai xadim, həm də istedadlı şair və dramaturq idi. Lakin poeziya onun yaradıcılığının ana xətti, istedadının ən qüvvətli istiqamətidir. Onun lirikasının nəinki vətəninə sərhədləri daxilində, o cümlədən dünyanın bir çox ölkələrində sevilməsinin və geniş şəkildə məşhurlaşmasının səbəbi əsərlərinin mövzu müxtəlifliyi, ideya-məzmun baxımından zənginliyi, təsir gücünün qüvvətliliyindədir. Bunun digər bir səbəbi şairin bəşəri, beynəlxalq mövzulara öz yaradıcılığında geniş yer verməsi, yalnız Türk xalqının deyil, bütün dünya azadlıqsevərlərinin apardığı mübarizəni özünəməxsus bir dillə ifadə etməsi idi. Görkəmli şair yaradıcılığa başladığı ilk gündən bir millətin deyil, bütün dünya xalqlarının azadlıq ideallarını əks etdirməyə çalışırdı. Bütün yaradıcılığı boyunca Türk xalqının həyatından, ruhundan və ənənələrindən bəhrələnən Nazim Hikmət yaradıcılığının heç bir mərhələsində çərçivələrə sığmamış, məhdudiyətlərə məhəl qoymamış, bütün dünya xalqlarının ədəbiyyatlarından yaradıcı şəkildə bəhrələnməyə çalışmışdır. O, dünya mədəniyyətinin əxz etdiyi qabaqcıl və diqqətəlayiq nə varsa, demək olar ki, hamısını yaradıcılığında geniş ümumiləşdirmələr yolu ilə əks etdirməyə nail olmuşdur. Bunu Nazim Hikmət kitablarından birində özü belə ifadə edirdi: “Şeirlərimin kökü yurdu-mun torpaqlarındadır. Amma budaqları ilə bütün torpaqlara, Şərqdə, Qərbdə, Güneydə, Quzeydə ucsuz-bucaqsız yayılan bütün torpaqlara, o torpaqlar üstündə qurulmuş mədəniyyətlərə, böyük dünyamıza uzanmaq istədim. İnsan oğlu, harda, nə zaman və hansı dildə olursa-olsun, ürəyimə və düşüncəmə uyğun bir şeir söyləmişsə, onun söylənişindəki ustalığı incələməyə, ondan bir şey öyrənməyə çalışdım. Yalnız öz ədəbiyyatımıza aid olanlara deyil, Şərq və Qərb ədəbiyyatının bütün sənətkarlarını özüm üçün ustad bildim” (Təhməzöglü 2008: 6).

Türk şeirində olduğu qədər Türk ədəbiyyatında hekayə və roman janrının inkişafında da Nazim Hikmət’in böyük rolu olmuşdur. Ancaq qeyd etməliyə ki, şeir Nazim Hikmət’in özünü ifadə etməsi üçün ən uğurlu bədii forma idi. Nazim Hikmət özünü ifadə anlarında insanların onu anlayıb-an-

lamayacaqları haqqında bir o qədər düşünmürdü. Nazim Hikmət üçün əsas olan o idi ki, bir şair kimi o, özünüifadə prosesində heç vaxt özünə xəyanət etməmişdir. Kiminsə xoşuna gəlmək üçün, nə isə əldə etmək üçün bir misra belə söyləməmişdir. Şairin qoyduğu bu yolla gedən bütün Türk yazıçılarının dünyagörüşünün formalaşmasında, onların qabaqcıl ideya və sənət metodlarına yiyələnməsində, əsərlərinin milli və bəşəri xarakter daşmasında Nazim Hikmət'in rolu əvəzsizdir. Bir qisim ideoloji əsərlərini kənara qoysaq, onun zəngin yaradıcılığı bu gün də yeniliyin, novatorluğun əvəzsiz nümunələridir. O, sanki özünün dediyi kimi, “dünyanın ən yaxşı xalqlarından olan Türk xalqını və dünyanın ən gözəl dillərindən biri və bəlkə də ən başda gələnlərindən olan Türk dilini yabançı diyarlarda tanımaq üçün bu dünyaya gəlmişdi. Arzusuna çatdı, ömrünün ən böyük sevincinə və şərəfinə nail oldu. Türk ədəbiyyatına ümumdünya şöhrəti qazandırdı” (İsmayıl Q. 1992, s.9).

Nazim Hikmət həyatda da, sənətdə də yenilik, azadlıq carçısı idi. Hərbi dəniz məktəbində ondan bir sinif yuxarıda oxuyan şair Nəcib Fazil Qısakürək müsahibələrindən birində Nazimlə olan söhbətini belə xatırlayırdı: “Nazim mənə deyirdi, sən köhnəsən, amma köhnənin yaxşısısan; mən yeniyəm, amma yeninin yamanıyam. Bunu bil ki, mən yeninin yamanı olmağı, köhnənin yaxşısı olmaqdan qat-qat üstün tuturam” (Abdulla 1987: 3).

Nazim Hikmət'in yaradıcılığını tədqiq edənlərin əksəriyyəti onu inqilab şairi adlandırırlar. Bu, səbəbsiz deyil. Şair yaşadığı dövrdə baş verən heç bir ictimai-siyasi hadisəyə biganə qalmamış, çəkinmədən şəxsi münasibət bildirmişdir. Bildiyimiz kimi, XX əsr ictimai-siyasi hadisələrin həm dünyada, həm də Türkiyədə kəskinləşdiyi bir dövr idi. Bütün bu hadisələr onun yaradıcılığında birbaşa öz bədii ifadəsini tapmışdır. Ailəsində aldığı tərbiyə də onun hərtərəfli inkişafına səbəb olmuşdur. Anasından fransız inqilabçıları haqqında söhbətlər dinləyən, Lamartinin şeirlərini əzbərləyən şair babası Məmməd Nazim Paşadan dinlədiyi divan şeirlərinə bir o qədər də həvəs göstərmirdi. O, ilk şeirini (“Yangın”) hələ çox kiçik ikən qonşunun evində baş verən yangın hadisəsindən təsirlənərək yazmışdı. Bu şeir babasının evdə onun üçün yüksək səsle oxuduğu əruz vəznində yazılmış şeirləri xatırladırdı. Ümumiyyətlə, Nazim Hikmət ilk şeirlərini “sərvəti-fünun”çuların, əsasən də Tofiq Fikrətin şeirlərinin təsiri ilə yazmışdı. Lakin bu təsir çox uzun çəkməmişdir. Bu dövrdə yazdığı şeirlərdə eşq, ayrılıq, həsrət, təbiət təsvirləri əsas mövzular idi. Lakin şairin poeziyasının mövzu istiqaməti Anadoluya və Rusiyaya etdiyi səfərlərdən sonra büsbütün dəyişdi. Əgər şair yaradıcılığa başladığı ilk illərdə yazdığı “Mövlana”, “Dərgahın quyusu”, “Əzizə” və s. şeirlərində dini mövzuları ön planda tuturdusa, sonrakı dövrdə artıq ictimai mövzuları poeziyasının əsas mövzusunə çevirir, vətəninin, xalqının bu günü, gələcəyi onu daha çox maraqlandırır.

Bir çox gənc şairlər kimi yaradıcılığa məhəbbət şeirləri ilə başlayan şairin romantikasını Anadoluya etdiyi səfər büsbütün dağıtdı, onun gələcək yaradıcılıq fəaliyyətinə güclü təsir göstərdi. Bu səfərdən sonra Nazim Hikmət öz ölkəsinə, onun insanlarına, dünyaya tamamilə başqa gözlə baxmağa başladı. O, inandırmağa çalışırdı ki, bu ölkənin insanları öz çılpaq əlləri ilə vətənlərini qorumağa qadırdılar. O, təkə Antanta qoşunları tərəfindən zəbt edilmiş İstanbulun mühasirədən azad olması üçün deyil, Anadoludakı insanların gələcək taleyi üçün də narahat idi. Nazim Hikmət öz gözləri ilə Anadoluda xalqın doğma vətənin azadlığı üçün necə qan tökdüyünü görmüşdü. Bütün bunlar sözsüz ki, şairin qəlbində güclü etiraz hissləri oyadırdı.

Anadoluya etdiyi səfər bütün həyatını xalqının xoşbəxtliyinə həsr edən şairin sənət yolunu yeni bir istiqamətdə işıqlandırdı. Beləliklə, gənc Nazim Hikmət milli-müstəqillik hərəkatının mahiyyətini daha yaxşı anladı. Əlbəttə ki, şairin dünyagörüşünün dəyişməsi onun poeziyasının yeni istiqamətə yönəlməsinə səbəb oldu. Anadoluda ikən Nazim Hikmət'i dini fanatizm məsələsi xüsusilə narahat edirdi. Xalqın geriliyinə səbəb olan hər bir qüvvəyə qarşı mübarizə aparmağı qərara alan şair hələ Boluda müəllim işləyərkən "Qara qüvvə" şeirini yazmışdı. Getdikcə şair bu mövzuda daha üsyankar şeirlər yazırdı. "Meşin cildli kitab" şeirində şair etiraz səsini ucaldaraq mövcud həyatın haqqdan uzaq reallıqları ilə barışmadığını dilə gətirir, "sadə bir din, qanun və haqqdan" yögrulmuş dünya yaratmaq arzusunu bəyan edirdi:

*Biz bu ağacımızın dibinde ölürkən aç
Efendiler gösterip sırtan dişlərini,
Birer-birer topluyor bütün yemişlerini
Efendiler, ağalar, evliyalar, keşişler
Ebedi karanlığın boğulsun kollarında
Artıq temiz ruhların aydınlık yollarında
sade bir din, bir hak, bir kanun varsa
o da işleyen dişliler!*

Şair dini fanatizmə, cahilliyə qarşı sərt çıxışlar edərək əsl ədalətin bu dünyada təmin olunmasını istəyir və buna inam nümayiş etdirir. Nazim Hikmət bu dövrdə yazdığı "Mənim göz yaşlarım" şeirində şərti metaforadan geniş istifadə edir. Bu şeirdə 20 yaşlı gənc şair Anadoluda gördüyü cəhalət və nadanlığı aradan qaldırmaq üçün müxtəlif yollar axtarır. Bəzən Nazim Hikmət ənənəvi obraz və simvollardan da istifadə edir, lakin onlara yeni məzmun və ideya gətirirdi. Klassik poeziyada "ox" - sevgilinin kirpikləri, "yay" - sevgilinin qaşları, "hədəf" - sevgilinin ürəyi mənasında işləndisə, Nazim Hikmət'in poeziyasında "ox" - fəhlə sinfinin azadlıq mübarizəsi mənasında işləndir.

Bu dövrdə şairin mövzu etibarilə yeni olan poeziyasında artıq forma dəyişiklikləri də aydın görünür, o, ənənəvi ədəbi üsullardan təcridcən imtina edirdi. Nazim yazırdı: “Əməyi, mübahisəni, ağacları, dağları sevmədən, ənənəyə söykənmədən, yeniliyə meyl etmədən böyük şair olmaq olmaz. Sınanmış yollarla, əldə olunmuş uğurlarla poeziya heç vaxt qabağa gedə bilməz, yalnız gizli yollar, yeni tapıntılar poeziyanı zənginləşdirə bilər” (İsmayıl 1992: 3). Düşüncələrini, hisslərini ifadə etmək üçün köhnə şeir forması şairə sıxıcı bir qəlib kimi görünürdü. Nazim Hikmət başa düşürdü ki, bu yeni ideyaları köhnə ənənəvi formalarla ifadə etmək olmaz. Buna görə də o, yeni şeir formaları axtarır, şeirin ifadə dairəsini genişləndirirdi. Nazim Hikmət bir çox müasirləri kimi heca vəznində yazsa da əslində onlardan tamamilə fərqlənirdi. Heca vəznində yazdığı şeirlərində Namiq Kamal, Tofiq Fikrət, Mehmet Emin kimi o da ictimai görüşlərini, siyasi düşüncələrini ön plana çəkirdi. Bir müddət əvvəl yazdığı şeirlərindəki («Əzizə», «Bir gecə», «Yalnız» və s.) ənənəvi poetik obrazlara artıq rast gəlinmirdi. O, şeirdə yeni forma yaratmaq istəyirdi. Təhsil almaq üçün Rusiyaya gələn şairə bu mühit şeirdə yeni forma axtarırları etmək üçün böyük imkanlar yaratdı. Burada Nazim Hikmət'in şeir yaradıcılığında əsaslı dönüş oldu. Sərbəst, ahəngdar şeiri, təzə heca qaydalarını, ölçüsüz bənzətmələri Türk poeziyasına ilk dəfə məhz Nazim Hikmət gətirdi. Sətirlərin düzülüşü, sözlərin sırası və hecaların bölünməsi baxımından onun əsərləri tamamilə yeni idi. Pilləkənvari sətirlər, sərbəst qafiyələnən misralar ilk baxışda Nazim Hikmət'in Türk şeirinə gətirdiyi yeniliyin forma ilə bağlı olduğunu göstərirdi, lakin əsl yenilik məzmun və ideyada idi. Nazim Hikmət kütlənin səsilə danışmaq istəyirdi. O, ən çox da Mayakovskinin təsiri ilə heca vəznindən sərbəst vəznə keçid etmişdi. Moskvada baş verən ictimai-siyasi hadisələrin birbaşa şahidi olan Nazim Hikmət'in poeziyasının əsas mövzusu elə bu səbəbdən inqilab idi. O, inqilab ruhlu şeirlərini özünün də dediyi kimi «yazılmasına ehtiyac duyulduğu bir zamanda yazmışdı». Kütlələrdə inqilabi əhvali-ruhiyyə doğurmaq, onlarla qaynayıb-qarışmaq üçün yeni poetik məziyyətlər lazım idi. Nazim Hikmət bu illərdə həmin məziyyətləri şeirə gətirməyə çalışırdı.

Artıq 20-ci illərdə gənc şairin inqilabi dünyagörüşü formalaşmışdı. Bu dövrdə yazdığı bir sıra şeirlərində “Yeni sənət” (1922), “Şair”, (1922), “2000-ci ilin şairlərinə” (1923), “Ayağa qalxın əfəndilər” (1925) N.Hikmət sənətkarın ideya-estetik mövqeyi, şairin cəmiyyətdə yeri, poeziyanın, sənətin məqsədi kimi məsələləri ön plana qoyurdu.

20-ci illərdə Sovet İttifaqındakı qaynar ictimai-mədəni həyat Nazim Hikmət'in yaradıcılığına güclü təsir göstərmişdi. Sıx ictimai-siyasi həyata qoşulan şair özünün ən məşhur şeirlərini də elə bu dövrdə yazmışdı (“Acların göz bəbəkləri”, “Gözlərimiz”, “Həyəcanımız”, “İnandıq” və s.).

Moskvada ikən gənc şair məşhur sovet teatr və kino xadimləri - Nikolay Ekk və Reqina Yanuşkeviç ilə birlikdə pyeslər yazıb səhnəyə qoyur, şeirlərini geniş auditoriya qarşısında oxuyur, sovet şairləri ilə sıx münasibətlər qururdu. Moskvaya gəlişindən qısa bir vaxt sonra o, məşhur şair Mayakovski ilə tanış oldu. Mayakovskinin yaradıcılığında əsasını qoyduğu bir sıra yeniliklər öz bəhrəsini artıq 30-cu illər dünya poeziyasında verməyə başlamışdı. Bəşəriyyətin xoşbəxtliyinə inam, insanların taleyindən narahatlıq, inqilabi coşğunluq hissi Nazim Hikmät'i Mayakovski ilə daha da doğmalaşdırırdı. Nazim Hikmät'in ədəbi taleyində məşhur rus şairi Eduard Baqritskinin də mühüm rolu olmuşdur. Nazim Hikmät'in həm də əsərlərinin ilk tərcüməçisi olan Baqristki ilə olan yaxın dostluğu, ədəbi mübahisələri, söhbətləri, onun inqilabi poeziyası şairin ideya-estetik düşüncələrinin formalaşmasına böyük təsir göstərmişdi.

Nazim Hikmät'in 20-ci illər yaradıcılığında həyatı təsvirin iki aparıcı istiqaməti var idi: realist və inqilabi-romantik. Bu zamanın tələbi ilə birbaşa bağlı idi. Moskvaya təzə gəlişi zamanı yazdığı «Acların göz bəbəkleri» şeirində səyahət etdiyi ölkələrdəki aclığı, səfaləti, vətəndaş müharibəsini real şəkildə qələmə alır. Gənc şair əminliklə ifadə edir ki, nə aclıq, nə səfalət, nə də təzyiqlər insanların inamını qıra bilməyəcəkdir:

Fakat

artık imanımıza inemez tokat!

Demirleşti bağrımız,

çünkü ağrımız

otuz milyon,

deli gözbebekleri!

Gözbebekleri!

Nazim Hikmät'in 20-ci illərdə yazdığı əsərlərində xüsusilə inqilabi-romantik ruh yüksəkliyi hakim idi. "Günəşi içənlərin mahnısı" (1925), "O divar" (1925), "Bəhri-Xəzər" (1928) və s. şeirlərində şairin qızgınlıqla müdafiə etdiyi əsas ideyalar müxtəlif simvollar, rəmzlər vasitəsilə təsvir olunurdu.

1928-ci ildə Türkiyəyə qayıdan Nazim Hikmät 1932-ci ilə qədər burada qaldı. Bu qısa vaxt ərzində çox məhsuldar şəkildə yaradıcılıqla məşğul olan N. Hikmät bütün təzyiqlərə baxmayaraq bir neçə kitab da çap etdirməyə müvəffəq oldu. İlk dəfə 1929-cu ilin iyul ayında "Rəsimli ay" jurnalında çap olunmuş "Səsini itirən şəhər" şeirində şair yaradıcılığında ilk dəfə olaraq real həyatda baş vermiş bir hadisəni – İstanbulda tramvaysürənlərin keçirdiyi etiraz mitinqini təsvir edirdi. Bu mitinq nəticəsində şəhər demək olar ki, "öz səsini" itirmişdir, bütün hər şey donub, nə motorların səsi, nə də insanların hənirtisi var:

*Cadde boş
bir uçtan bir uca boş.
Cadde boş
bomboş
cebim gibi...
Kesildi akmiyor su...
Ne bir motor uğultusu
ne dönen bir tekerlek var.*

Şairin bu dövrdə yazdığı şeirlərdə günəş simvolu xüsusi bir yer tuturdu. Günəş mübarizənin, azadlığın simvolu idi. Qısa vaxt ərzində həm “Günəşin süfrəsində oxunan nəğmə”, həm də “Günəşi içənlərin mahnısı” şeirləri mübarizə himninə çevrilmişdi. Şairin fikrincə, mübarizədə qəhrəmanlıq, cəsərət, fədakarlıq, dəmir iradə olmalıdır, qurbanlar verməkdən qətiyyənlə çəkinilməməlidir. Şeirdə ictimai-siyasi pafos o qədər güclüdür ki, burada bağışlamaq yox, mübarizə ilə qazanılacaq həyatın əldə olunması ön plana çıxarılır.

*Düşməsin bizimle yola:
evinde ağlayanların
göz yaşlarını
boynunda ağır bir
zincir
gibi taşıyanlar*

*Bıraksın peşimizi
kendi yüreginin kabuğunda yaşayanlar!*

*İşte:
Şu güneşten
düşən
ateşte
milyonlarla kırmızı yürek yanyor!*

*Sen de çıkar
göğsünün kafesinden yüregini;
şu güneşten
düşən
ateşe fırlat!*

Bu şeir o dövrdə şairin inqilabi poeziyasının ən yaxşı nümunəsi sayı-

lırdı. Ancaq şair bu şeirdə real mübarizəni təsvir etmir, qələbənin varlığına özünün möhkəm inamını təsvir etməyə çalışır, fədakarlıqlar verməkdən çəkinməyənləri bu mübarizədə fəal olmağa çağırır.

N. Hikmət poeziyasında Vətən sevgisi xüsusi bir mərhələ təşkil edir. Şairin harada olmasından asılı olmayaraq onun poeziyasında oxucu böyük bir yangını – Vətənə qovuşmaq, həsrətə son qoymaq istəyini görür. “O divar” şeirində ilk baxışda məhbəs barmaqlıqları arxasından azadlığa can atan bir insan obrazının canlandığını görürük. Lakin bu insan adı məhbüs deyil, Vətən təşnəli şairin özüdür. Barmaqlıqlar da adı məhbəs barmaqlıqları yox, simvolik mənada şairin Vətəninə sarımış, şair üçün Vətənə gəlməyə əngəllər törədən barmaqlıqlardır. Şair barmaqlıqlar arasından adı bir çölə deyil, məhz həsrətində olduğu doğma Vətəninə tamaşa edir. Belə demək mümkünsə, Vətənli günlərini «yaşamaq imkanı» əldə edir, həsrət yarasına qanı ilə su səpir. Elə həmin şeirin ardınca yazdığı “O divara cavab” şeirində bir mübarizə dinamikası hökm sürür. Şairin sözlərindən görünür ki, o, fırlanan dünyanın «qayğıları» ilə nəinki tanışdır, həm də «mübarizə bu gün də var, yarın da» fəlsəfəsi ilə yaşamağı, fəaliyyət göstərməyi, bir sözlə, bunları həyata tətbiq etməyi arzulayan mübariz şəxsiyyətdir.

*Sükun yok, hareket var,
bugün yarına çıkar,
yarın bugünü yıkar
ve bu durmadan akar
akar
akar.
Biz bugünün kahramanı,
yarının
münadisiyiz.
Bu durmadan akan,
yıkıp yapan
akışın
çizgilenmiş sesiyiz.*

Şairin fikrincə, nə qədər ki, hər şey olduğu kimi qalacaq, cəmiyyətdə köklü dəyişikliklər baş verməyəcək, bu divar işıqlı sabahın, tarixin axınının qarşısını kəsəcək.

“Şair öz xalqının carçısı olmalıdır.” deyən gənc şair yaradıcılığının bütün mərhələlərində bu tendensiyaları müdafiə etmişdir. Nazim Hikmət əsərlərinin

böyük bir qismini sinfi mübarizəyə həsr etmişdir. O, heç vaxt cəmiyyət üçün ikinci dərəcəli olan mövzulara meyl etməmiş, öz yaradıcılıq yolundan dönməmişdir. Türkiyə ədəbiyyatında lirikanın əsasən məhəbbəti tərənnüm və peyzajı təsvir edən bir janr olması fikrini cəsarətlə məhv edən şair sosial-siyasi həyatın təsvirinə güclü meyl edirdi. O, insanı real sosial münasibətlər müstəvisində təsvir edir və bunu şəxsi həyəcanlarının ifadəsi ilə çarpazlaşdırırdı. Şairin yaradıcılığında bu iki tendensiya həm də ayrı-ayrılıqda çıxış edirdi. Nazim Hikmət əslində lirik şair olsa da, uzun illər şəxsi hissələrini ifadə etməkdən çəkinmişdir. O düşünürdü ki, şəxsi hissələrə meyl inqilabi ruhlu bir insanın şüurunu kütləşdirə bilər. Xatirələrindən birində yazırdı ki, “mən 20-ci illərdə poeziyadan “ürək”, “məhəbbət”, “hiss” sözlərini tamamilə çıxarmışdım. Mənə elə gəlirdi ki, “ürək” sözü idrakın yox, hissın rəmzidir. Onu xarab bir diş kimi çıxarıb atmaq lazımdır”. “İçimdəki qurd” şeirində o, məhəbbəti insan bədəninə soxulan bir qurd hesab edir:

*Sen
benim
minare boyunda çam gövdeme,
yumuşak beyaz
bir kurt gibi girdin,
Karşımda:
demirleri kıpkızıl
bir şimendifer ocağı gibi yanmak
senin en basit hünerin.*

Şairin fikrincə, ən böyük arzusu yalnız çiçəkli bağçası olan kiçik bir evdə sakit ömür keçirmək olan bir qadın onun mübarizəsini, məqsədini, amalını heç vaxt anlaya bilməz. Şair yalnız o zaman xoşbəxt ola bilər ki, bütün cəmiyyətdə dinclik, fırvanlıq, əmin-amanlıq hökm sürsün. Axı şairin böyük əlləri özünün də dediyi kimi, böyük işlər üçün yaradılıb (“Mavi gözlü di, kiçicik qadın və xanıməli çiçəyi”):

*O mavi gözlü bir devdi.
Minnacık bir kadın sevdi.
Kadının hayali minnacık bir evdi,
bahçesinde ebruli
hanımeli
açan bir ev.
Bir dev gibi seviyordu dev.
Ve elleri öyle büyük işler için*

*hazırlanmıştı ki devin,
yapamazdı yapısını,
çalamazdı kapısını
bahçesinde ebruliii
hanımeli
açan evin.*

Şair bəzən fikirlərində ziddiyyətlərə yol verir, məhəbbətin heç də həmişə qarşılıqlı olmasına ehtiyac olmadığını bildirir. “Tahirlə Zöhrə məsələsi” şeirində Nazim Hikmət göstərir ki, birini dəlicəsinə sevmək üçün onun da səni sevməsi heç də şərt deyil, məhəbbətin qarşılıqlı olması onu gücləndirməz, möhkəmləndirməz, qarşılıqlı olmayan məhəbbət də əbədi ola bilər. Şairin fikrincə, məhəbbət yolunda ölmək heç də ayıb deyil, əksinə şərəfdir:

*Seversin dünyayı doludizgin
ama o bunun farkında değildir
ayrılmak istemezsin dünyadan
ama o senden ayrılacaq
yani sen elmayı seviyorsun
diye elmanın da seni sevməsi şart mı?
Yani Tahiri Zühre sevmeseydi artık
yahut hiç sevmeseydi
Tahir ne kaybederdi Tahirliğinden?*

Şairin bu illərdə yazdığı əsərlərində ictimai və şəxsi hisslər, şüur və sevgi, məhəbbət və mübarizə toqquşur, lakin şübhəsiz, ictimai təəssüb daha çox üstünlük təşkil edirdi. Bu fikirlər “Bənövşə, ac dostlar və qızıl gözlü yavru” şeirində də öz əksini tapır:

*Abe şair,
bizim de bir çift sözüümüz var
«aşka dair».
O meretten biz de çakarız
biraz...
... Deli çığlıklar atıp avaz avaz
burnumun dibinden gelip geçti de yaz,
ben, bir demet mor menekşe olsun
getiremedim
sana!
Ne halte dek,
dostların karnı açtı
kıydık menekşe parasına!*

Lakin inqilab mövzusu onun yaradıcılığında nə qədər qüvvətli və aparıcı olsa da, bu, onun poeziyasının yeganə istiqaməti deyildi. Şairin mövzusu etibarilə zəngin və çoxcəhətli olan poeziyasında eşq özünəməxsus bir yer tutur. Həyatı boyunca sevib-sevilən şair xatirələrinin birində belə yazırdı: «Mən hər gün aşiq oluram. Həyat yoldaşıma, təbiətə, insanlara, quşlara, ideallarıma, hər şeyə aşiq oluram. Və çox şükür ki, aşiqəm. Mənə elə gəlir ki, bir insana, bir ağaca, bir meşəyə, bir düşüncəyə, bir fikrə aşiq olmadan yaşamaq, yaşamaq deyil» (Vala N. 1965: 55).

Şair ilk məhəbbət şeiri olan “Gözləri siyah qadın, o qədər gözəlsən ki...” adlı şeirini uşaqlıq məhəbbəti Səbiyə üçün yazmışdı. Sonralar müxtəlif vaxtlarda həyatında çoxlu sayda qadınların olmasına baxmayaraq şairin həyat yoldaşı Pirayəyə olan məhəbbəti tamam fərqli olmuş və bu məhəbbət onun yaradıcılığına da çox böyük təsir göstərmişdir. “Səni düşünürkən gəncləşirəm” dediyi Pirayə xanım şairin yalnız həyat yoldaşı olmamış, yaxın dostu, keşməkeşli mübarizə yollarında yol yoldaşı olmuşdur. Ən çətin anlarda belə bu qadının həyatda olması, yaşaması Nazim Hikmət üçün bir ümid olmuşdur. Uzun müddət ona ilham mənbəyi olmuş bu qadınla Nazim Hikmət yalnız dörd-beş il birlikdə yaşaya bilmişdir. Lakin qorxular, təqiblər, dəhşətli sarsıntılar içərisində o, on iki il hər qadının bacarmayacağı səbrlə, sədaqətlə Nazim Hikmət’in yolunu gözləmişdir. Şair 1932-ci ildən 1948-ci ilə qədər məktublarla göndərdiyi şeirləri sonralar “Pirayə üçün yazılan 21-21 arası şeirlər” başlığı altında toplamışdır.

Nazim həbsdə ikən durmadan çalışır, şeirlər yazır, yazdıqlarını Pirayə xanıma göndərir, ısrarla ondan oxuyub münasibətini bildirməsini xahiş edirdi. Pirayə xanım da Nazimə yazdığı məktublarında bu şeirlər haqqında maraqlı fikirlər söyləyirdi. Nazim həyat yoldaşına göndərdiyi məktublardan birində belə yazırdı: “Tanıdığım bütün insanlar arasında sən qədər şeirdən anlayan bir dostu rast gəlmədim. Məktubunun başlığında yazdığın sətirlər ədəbiyyatı necə də ən məhrəm tərəfdən anladığını sübut eləməkdədir. Ədəbiyyatla həyatı birlik halında görən, hər şeyi sezən bir insan kimi mən sənə bir daha heyran oldum”.

Nikbin şair yaradıcılığı üçün həbsxananı heç də maneə saymır, Pirayə xanımı da özü kimi nikbin olmağa çağırır. Onun üçün ən bədbəxt insanlar məhbusluğu öz daxilində yaşayan, fikirlərini cəsarətlə söyləyə bilməyən, düşüncələri belə məhdudlaşdırılan insanlardır:

Ufak iş bizimkisi.

Asıl en kötüsü:

bilerek, bilmeyerek

həbisaneyi insanın kendi içində taşması...

*İnsanların birçoğu bu hale düşürülmüş,
namuslu, çalışkan, iyi insanlar
ve seni sevdiğim kadar sevlilmeye layık...*

Həbsdə ikən öz ictimai mübarizəsindən qətiyyən dönməyən şair hər şeydən əvvəl insandır. Axı onun da duyğuları, hissləri var. Ölümün ona ən yaxın olduğu vaxtlarda belə bunu həyat yoldaşının bilməsini, onun kədərlənməsini, ümitsizliyə qapılmasını istəmir. Həyat eşqi bu qədər güclü olan bir insan ölümün gözüne dik baxmağı da bacarır. O, həyat yoldaşını da buna çağırır, bir dustağın arvadı “hər zaman yaxşı şeylər fikirləşməlidir” fikrini irəli sürür:

*Ölüm
bir iptə sallanan bir ölü.
Bu ölüme bir türlü
razı olmuyor gönlüm.
Fakat
emin ol ki sevgili;
zavallı bir çingenenin
kıllı, siyah bir örümceğe benzeyen eli
geçirecekse eğer
ipi boğazıma,
mavi gözlerimde korkuyu görmek için
boşuna bakacaklar
Nazıma!*

Məhbus həyatı keçirən şair hər dəfə bu qaranlıq zindana onu görməyə gələn həyat yoldaşını gördükdə qəlbində iki hiss baş qaldırır. O, həm sevinir, həm də kədərlənir. Həyat yoldaşının fədakarlığını yüksək qiymətləndirən şair çətin anlarda belə onu yalnız buraxmayan bu qadına minnətdarlığını hər məqamda bildirir. Qadının bu hərəkətini alqışlayan şair, onu əziyyətlərə düçar etdiyi üçün həm də çox kədərli, sanki xəcalət çəkir. O, həm də həbsxanadakı şəraitsizlikdən şikayətlənir, otağının da məmləkəti kimi əsir və yoxsul olduğunu söyləyir. Hər an azadlığa qovuşmaq eşqiylə yaşayan şair həyat yoldaşının zindana gəlişini hüriyyətə qovuşması ilə müqayisə edir, onun göz yaşlarını «ovcuna tökülən incilər»ə bənzədərək maraqlı bənzətmələr yaratmağa nail olur:

*Hoş geldin kadınım benim hoş geldin!
yorulmuşsundur;
nasıl etsemde yıkasam ayacıkların
ne gül suyum ne gümüş leğenim var;
susamışsındır;
buzlu şərbətim yok ki ikram edeyim*

*acıkmışsındır;
beyaz ketenli örtülü sofralar kuramam
memleket gibi yoksulduz odam.*

Şairin mübarizə yolu heç bir vaxt rahat olmamışdır. Bu yolda məhrumiyyətlər, xəyanətlər, satqınlıq, sevdiyindən ayrılma, həbslər həmişə olmuşdur. Lakin həbsxana və sürgünlər də onun mətin iradəsini və döyüşkən əzmini əsla qıra bilməmiş, əksinə onu daha mübariz olmağa ruhlandırılmışdı. Qalın həbsxana divarları azadlıq nəğməkarının könül nəğmələrinin qüdrəti qarşısında tab gətirə bilmirdi. Həbsdə olsa belə Nazim Hikmət xalqı, vətəni, hətta bütün dünya insanları qarşısında öz məsuliyyətini dərk edirdi. O, yaxın dostu Kamal Tahirə göndərdiyi məktublarından birində belə yazırdı: “İstər azadlıqda, istərsə də həbsdə olmağımızdan asılı olmayaraq bizə çox çalışmağa, xalqımıza onların layiq olduğu səviyyədə əsərlər verməyə borclu yuq”. Azadlıqda olduğu vaxtlarda belə «bu gecə deyilsə, sabah gecə girəcəyəm zindana» deyən şair həbs olunmaqdan qorxmur, vətən, xalq üçün alışıb yananları gec-tez bu aqibətin gözlədiyini çox yaxşı bilir. Məhkum olduğu vaxtlarda isə şeirləri həbsxananın zülmətli, qaranlıq divarları arxasında qalmır, etibarlı dostlar vasitəsilə bütün Türkiyəyə yayılırdı. Şairlə “Rəsimli ay” adlı demokratik jurnalın redaksiyasında bir müddət əməkdaşlıq etmiş Səbiyə Sərtəl Nazim Hikmət haqqındakı xatirələrindən birində belə yazırdı: “Nazim’in həbsxanada ikən gizləncə yazıb bayıra göndərdiyi şeirlər əldən-ələ gəzirdi. Nazim Hikmət’i həbsə atanlar elə bilirdilər ki, ondan canlarını birdəfəlik qurtarmışdılar. Lakin aldanırdılar. Nazim Hikmət hələ bütün qüvvəsi ilə gənclik arasında yaşayırdı” (Sertel 1964: 17). Bütün bu məhrumiyyətlərə baxmayaraq Nazim Hikmət bu yolun sonunun işıqlı olacağına ürəkdən inanırdı. Ancaq bütün dostlarından dəstək gözləyir, nikbinliyini, inamını itirməmək üçün onlardan “sonu yaxşılıqla bitən kitablar” istəyir.

Həbsxananın bütün əzab-əziyyətlərini, çətinliklərini gören şair taleyinə məhkumluq yazılanlara bəzi öyüdlər verməkdən də çəkinmir. Onun fikrincə, öz inamı, əqidəsi, idealları uğrunda həbsə düşənlər heç vaxt həyatdan soymamalı, ümidlərini itirməməlidirlər. Sanki azadlıqda imiş kimi bütün dünya işlərilə yaxından maraqlanmalı, mübarizələrini burada da davam etdirməlidirlər. Yaşamaq onlar üçün bəzən bəxtiyarlıq olmasa da düşməne inad olsun deyə yaşamağa məcburdurlar. Həbsxananın soyuq, rütubətli divarları onların bu mübarizəsi üçün heç vaxt maneə olmamalıdır:

*Belki bahtiyarlıq değıldir artık
boynunun borcudur fakat
düşmana inat
bir gün fazla yaşamak.*

*İçerde bir tarafınla yapyalnız kalabilirsin
kuyunun dibindeki taş gibi
fakat öbür tarafın
öylesine karışmalı ki dünyanın kalabalığına
sen ürpermelisin içerde
dışarda kırk günlük yerde yaprak kıpırdasa.*

Şairin 1930-cu ildə yazdığı “Yanmamış papiros” şeirində lirik qəhrəman ölümə hər an hazırdır, başını aşağı əymədən, sınımadan inamla öz mübarizəsini aparır. O bilir ki, əlində çəkdiyi papiros onun sonuncu papirosu da ola bilər. Ancaq bu onu qorxutmur, sındırmır, o yenə də gördüyü işin ədalətli olduğuna və mütləq yaxşı sonluqla nəticələncəyinə inanır. Ardı-arası kəsilməyən təzyiqlər, məhrumiyyətlər, həbslərdən əziyyət çəkən Nazim Hikmät’ə dostları bu siyasi mübarizədən çəkilməyi, yalnız ədəbiyyatla məşğul olmağı məsləhət bildirdilər. Nə ehtiyac, nə polis təqibləri, hətta həbslər belə onu dostlarının ildən-ilə geri çəkilib meydana çıxması qədər onu yandırmırdı. Ancaq Nazim Hikmät ən dözülməz çətinliklərə belə dözürdü. Bütün bunlara cavab olaraq Nazim Hikmät 1930-cu ilin mayında “Kərəm kimi” şeirini yazdı. Şeir geniş kütlələr və ədəbi ictimaiyyət tərəfindən ruh yüksəkliyi ilə qarşılandı. Nazim Hikmät bəşər övladının gələcəyi uğrunda mübarizə aparmağı özünə mənəvi borc bildirdi, onu məzəmmət edənlərə isə bu şeirlə cavab verirdi.

Qəhrəmanlıq pafosu, yüksək coşğunluq hissi ilə seçilən bu şeir şairin yaradıcılığının ən mükəmməl əsərlərindən biridir. Şeir məzmunu, ideyası, misraların düzümü, sözlərin, səslərin ahəngi, ritmi baxımından da diqqəti cəlb edir. Şairin folklordan götürdüyü “Kərəm kimi yanmaq” ifadəsi Türk ədəbiyyatı üçün tamamilə yeni bir bənzətmə idi. Lakin şair Kərəm obrazından şəxsi hisslərini, maraqlarını ifadə etmək üçün deyil, ictimai mənafeyi dilə gətirmək üçün istifadə etmişdir. Həcmcə o qədər böyük olmayan bu şeirdə o, ölkədəki acınacaqlı vəziyyəti ustalıqla dilə gətirmişdir. Şairin fikrincə, ölkənin hər bir vətəndaşı xalqının, vətəninə xoş gələcəyi naminə hər cür əzaba qatlaşmağa, çətinliklərdən qorxmamağa, lazım gələrsə canını «oda yaxmağa» hazır olmalıdır. Əgər hər kəs öz üzərinə düşən məsuliyyəti lazımınca dərk etsə, bu gözəl ölkə “qaranlıqlardan aydınlığa” çıxar. Nazim Hikmät insanları birlik halında mübarizə səsləyir, yalnız belə olarsa, mübarizənin nəticəsinin müsbət olacağına inanır:

“Deeert

çok,

hemdert

yok”.

*Yüreklerin
kulakları
sağır..
Hava kurşun gibi ağır..
Ben diyorum ki ona:
– Kül olayım
Kerem
gibi
yana
yana
Ben yanmasam
sen yanmasan
biz yanmasak,
nasıl
çıkar
karanlıklar
aydınlığa.*

“Kərəm kimi” şeiri Nazim Hikmət’in inqilabi romantizminin ən yüksək zirvəsidir. Ancaq onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu əsər bir çox xüsusiyyətlərinə görə şairin digər inqilabi şeirlərindən kəskin fərqlənir. Bu şeirdə mübarizəyə kəskin çağırış, inandırıcı fikirlər yüksək bədii-poetik qələmlə nəzmə çəkilmişdir. Şeirin quruluşuna diqqət yetirsək, Nazim Hikmət’in məşhur rus şairi Mayakovskidən necə böyük ustalıqla bəhlərəndiyinin bir daha şahidi olarıq.

Bir həqiqət var ki, başına gələn bütün çətinliklərdən sonra Nazim Hikmət’in vətəmindən ayrılmaqdan başqa yolu yox idi. Əlbəttə, vətəndən uzaqda keçən 13 il heç də rahat keçməmişdi. Nazim Hikmət hər dəfə Türkiyəni xatırlayanda sanki gilə-gilə əriyirdi. “Məmləkətim” (1958) şeiri buna ən yaxşı nümunədir. Şair vətən həsrətini söndürmək üçün məmləkətindən bir nişanə tapmağa çalışır. Artıq Türkiyə yollarında gəzdirdiyi ayaqqabıları da yoxdur, Şilə parçasından tikilən son köynəyi də çoxdan kürəyində parçalanıb. Bəs indi vətən hansı nişanələrdə yaşayır? İndi canından da çox sevdiyi məmləkəti yalnız onun alınının qırışlarında, bəyazlamış saçlarında, durmadan sancan ürəyindədir:

*Memleketim, memleketim, memleketim,
ne kasketim kaldı senin ora işi*

*ne yollarını taşımış ayakkabım,
son mintanın da sırtında paralandı çoktan,
Şile bezindendi.
Sen şimdi yalnız saçının akında,
enfarktında yüreğimin,
alnımın çizgilerindesin memleketim,
memleketim,
memleketim...*

Nazim Hikmət Türkiyə həsrətini “Ceviz ağacı” şeirində də qabarıq şəkildə ifadə etmişdir. Özünü İstanbulda Gülxanə parkındakı “qoz ağacı” kimi təqdim edən şair bunu təsadüfi etməmiş, bununla dözümlülüyünü, mətanətini nümayiş etdirmişdir. Hər gün bu parkda gəzişənlər, hətta polis belə ceviz ağacının varlığını duymur. Şair bu ağaca göstərilən münasibətlə vətəninə ona göstərilən etinasız münasibət arasında bir bənzərlik görür. Bundan olduqca məyus olan şair İstanbul həsrətini, vətənə qovuşmaq istəyini bu şeirdə açıq şəkildə bəyan edir. Onu üzən hicran yarasının nə vaxtsa sağalacağına inanan şair Türkiyəyə qovuşacağı günü həsrətlə gözləyir. Qürbətdə olsa belə o, qoz ağacının torpağa bağlı dərin kökləri kimi öz doğma vətəninə bağlıdır. Onun şeirinin misraları bu ağacın qolları-budaqları tək hər yerdən İstanbula uzanır, hər yerdən vətənə doğru yürüyür. Hara baxırsa İstanbulu görür. Sanki hər misra ilə onu yandırıb-yaxan İstanbul həsrətini bir az azaltmağa çalışır:

*Yüz bin elle dokunurum sana, İstanbul'a.
Yapraklarım gözlerimdir, şaşarak bakarım.
Yüz bin gözle seyredərim seni, İstanbul'u.
Yüz bin yürek gibi çarpar, çarpar yapraklarım.
Ben bir ceviz ağacıyım Gülhane Parkı'nda.
Ne sen bunun farkındasın, ne de polis farkında.*

Şair onu üzən vətən həsrətini, hətta dünyada ən böyük dərd olan övlad həsrəti ilə eyniləşdirir. Məkanından asılı olmayaraq bu nisgil, bu intizar həmişə onun qəlbindədir. O, dünyanın harasında olursa-olsun, İstanbulu – “namuslu, çalışqan, ağır insanların şəhəri”ni heç vaxt unutmayacağını “Məktub” şeirində poetik bir dillə ifadə edir. Şair bu şeirdə İstanbula yalnız həsrətini ifadə etmir, bu gözəl şəhərin aclıq, səfalət, xəstəlik içərisində boğulduğunu təəssüflə göstərir. Hər kəsin heyran olduğu, mənzərəsi uzaqdan gözəl görünən bu şəhər daxilən qaynayır və bu gözəl şəhərdən hər gün qara xəbərlər gəlir.

*Sevgilim, senin mekanın olan
ve nereye sürülsem, hangi hapiste yatsam*

*sırtımda, torbamın içində götürdüyüm
ve evlat acısı gibi yüreğimde
senin hayalin gibi gözlerimde taşıdığım şehir...*

Bəzən də nikbin şair o günün olacağına inamını itirir, vaxtından əvvəl ölərsə, yoldaşlarına onu Anadoludakı bir kənd qəbiristanlığında dəfn etmələrini vəsiyyət edir. Sağ ikən doğma torpağına qovuşa bilməyən şair heç olmazsa, məzarının bu torpaqlarda olmasını istəyir:

*Yoldaşlar, nasip olmazsa görmək o günü,
ölürsem kurtuluştan önce yani,
alıp götürün
Anadolu'da bir köy mezarlığına gömün beni.*

Ürəyində vətən nisgili olan Nazim Hikmət bir tərəfdən də yaşadığı dövrdə dünyada baş vermiş bütün ictimai-siyasi hadisələrlə yaxından maraqlanırdı və onlara öz münasibətini bildirməkdən çəkinmirdi. Onu da qeyd edək ki, şairin beynəlxalq mövzularda yazılmış yüzdən artıq lirik şeiri vardır. Yaponiyada Xirosima və Naqasakiyə atılan atom bombalarının yaratdığı ictimai kədər də Nazim Hikmət'in bir sıra şeirlərində ən təsirli şəkildə öz ifadəsini tapmışdı. Atom bombasının törətdiyi müsibətlər bomba atıldıqdan sonra da uzun illər davam etdi. Nazim Hikmət "Qız uşağı", "Ölü qızçıqaz", "Qoy buludlar adam öldürməsin!", "Radioaktivli yağışlara dair", "Bir qız vardı Yaponiyada", "Yapon balıqçısı", "Ümid" kimi şeirlərini məhz bu mövzuya həsr etmişdi.

"Qoy buludlar adam öldürməsin!" şeiri bu əsərlər sırasında xüsusi bir yer tutur. Bu şeirdə əslində bulud rəmzi anlamda işlənmişdir. Şair buludlara müraciət edərək əslində bəşəriyyəti, insanlığı qanlı cinayətlərdən çəkəndirməyə çalışır. Humanist şair analara, uşaqlara, gəlinlərə, qocalara yüksək dəyər verir, onlara qiyməməyə, bu insanları gözüyaşlı qoymamağa səsləyir. Nazim Hikmət belə cinayətkarların da insan olduqlarını, lakin bu ulvi duyğulardan məhrum olduğunu xatırladaraq, onları bir anlıq düşünməyə, hələ gec deyilənkən bu yoldan geri dönməyə çağırır və nə vaxtsa dünyada sülhün, ədalətin bərqəqar olacağına ürəkdən inanır. "Buludlar adam öldürməsin!" - deyə haqq səsinə ucaldan şair öz duyğu və düşüncələrini bədii-poetik şəkildə belə əks etdirirdi:

*Analardır adam eden adamı
Aydınlıklardır önümüzde gider:
Sizi de bir ana doğurmadı mı?
Analara kıymayın efendiler.
Bulutlar adam öldürməsin!*

1958-ci ildə yazdığı “Ümid” adlı şeirində şair bu hadisənin üzərindən 13 il keçməsinə baxmayaraq dünyaya hələ də xəstə uşaqların gəldiyini təəssüf hissi ilə qeyd edir. Düşünlmədən atılan bu mənasız addımın bəşəriyyətə gətirdiyi böyük müsibət, insanlığın tarixinə yazılan bu qara ləkə şairi çox kədərləndirir.

İnsana, bəşəriyyətə hədsiz məhəbbət böyük yazıçının yaradıcılığının əsas qayəsini təşkil edirdi. Bütün insanlığın dərdlərini öz incə qəlbində daşıyan şair sözsüz ki, hər an öz vətəninə, öz xalqını, onun taleyini düşünürdü. Türkiyə, Türk xalqı, Türk dili onun yaradıcılığı üçün həmişə ən aktual mövzu olaraq qalırdı. Ömrünün sonlarında fəal şəkildə ictimai-siyasi fəaliyyətlə məşğul olan şair Asiya və Afrika Yazıçılar Birliyinin Konqressinə qatılmaq üçün Misirə getmiş, Praqa’da, Berlin’də, Leypsiq’də keçirilən bir sıra iclaslara qatılmışdı. 1963-cü ilin fevralında o, Asiya və Afrika yazıçılarının Tanqanikada keçirilən iclasında iştirak etmişdi. Burada oxuduğu «Asiya-Afrika yazıçılarına» adlı şeirində üzünü bütün Afrika və Asiya yazıçılığına tutan şair özünü qətiyyənlə onlardan ayırmır, bu şairləri də özü kimi cəmiyyət üçün, insanlıq üçün faydalı şeirlər yazmağa çağırır. Onun fikrincə, heç bir şeir sadəcə yazılmaq üçün yazılmamalı, xalqın ürəyinə yol tapmalı, sərt maneələri yıxa bilməli, öləziyən alovları yandırmağı bacarmalıdır. Elə şairin də əsl vəzifəsi budur:

*Kardeşlerim,
bakmayın sarı saçlı olduğuma
ben Asyalıyım
bakmayın mavi gözlü olduğuma
ben Afrikalıyım
... Kardeşlerim
Sıska öküzün yanına koşulup şiirlerimiz
toprağı sürebilmeli
Pirinç tarlalarında bataklığa girebilmeli
dizlerine kadar
bütün soruları sorabilmeli.
... ve yeryüzünde tek esir yurt, tek esir insan
gökyüzünde atomlu tek bulut kalmayınca kadar
malı mülkü aklı fikri canı neyi varsa verebilmeli
büyük hürriyete şiirlerimiz.*

Dünyanın bir sıra ölkələrini gəzən şairin özünün də dediyi kimi, “misraları qolları tək hər yerdən İstanbula uzandı, hər yerdən İstanbula sarı yüyürdü”. Lakin vətəninə bir daha görmək ümidilə yaşayan şair istəyinə nail ola bilmədi.

O, ölməmişdən əvvəl canından çox sevdiyi vətəninə – Türkiyəni görə bilmədi. Ancaq şair ən böyük arzusuna çatdı, Türkiyə ədəbiyyatına dünya şöhrəti qazandı. İndi Nazim Hikmət'in ölümündən yarım əsrə yaxın bir müddət keçir. Lakin o, bu gün də bütün dünyada yeni Türk ədəbiyyatının yaradıcısı, milli azadlıq hərəkatının ən böyük tərənnümçüsü kimi tanınır və sevilir.

İstifadə Olunmuş Ədəbiyyat:

1. Abdulla, Abbas (1987), "Bu dünyada Nazim yaşayır". "Bakı" qəzeti.
2. Babayev, Aqşin (1978), "Nazim Hikmət". Bakı: "İşıq" mətbəəsi.
3. Babayev, Aqşin (2002), Mavi gözlü divi xatırlarkən. Nazim Hikmət - 100. "Yeni Azərbaycan" qəzeti.
4. İsmayılov, Abuzər (1990), Nazim Hikmət (həyat və yaradıcılıq salnaməsi). Bakı: "Yazıçı" mətbəəsi.
5. İsmayıl Q. (1992), Yeni milli türk ədəbiyyatının yaradıcısı. "Ədəbiyyat qəzeti".
6. Nazim Hikmet (1966), Bütün eserleri, III cilt, Sofya: "Narodna Prosveta" mətbəəsi
7. Nazim Hikmət (1961), Seçilmiş əsərləri, iki cildə, I cild. Bakı: "Azərnaşr" mətbəəsi.
8. Nazim Hikmət (1961), Seçilmiş əsərləri, iki cildə, II cild. Bakı, "Azərnaşr" mətbəəsi.
9. Nurəddin Vala (1965), Bu dünyadan Nazim keçti. İstanbul: "Remzi" kitapevi.
10. Təhməzöglü, Rəşid (2008). Nazim Hikmətin yaradıcılığında şərq. Bakı: "Əli" mətbəə evi.
11. Sertel, Səbiyə (1964), Nazim Hikmət haqqında xatirələrim. "Azərbaycan" jurnalı, №5.